

УДК 005.3

**ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ СЛУЖБИ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА****Овчаренко Є.І., Богданов Р.І.****FORMATION OF ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF SERVICE
OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE****Ovcharenko Ie.I., Bogdanov R.I.**

У статті розглянута проблематика визначення та формування організаційної структури служби економічної безпеки підприємства. Досліджено науково-практичний досвід формування таких структур, виокремлено основні типові напрями діяльності служб економічної безпеки, що впливають на склад та структуру виконуваних службою функцій. Визначено фактори впливу на тип оргструктур, розроблено базові оргструктури служби економічної безпеки охоронного та захисного спрямування, надано опис функціонального навантаження підрозділів розроблених оргструктур.

Ключові слова: підприємство, економічна безпека, служба безпеки, організаційна структура, функція

Постановка проблеми. Побудова ефективної служби економічної безпеки підприємства, здатної до вирішення максимального кола завдань, дуже специфічних за своєю природою, безпосереднім чином залежить від створення та функціонування системи економічної безпеки підприємства на засадах комплексності. Створення служби економічної безпеки підприємства є принципово кінцевим етапом у організації системного та комплексного захисту підприємства. Підхід, за яким спочатку створюються служби безпеки, а потім їхня діяльність "підганяється" під вимоги системи безпеки та специфічні умови функціонування підприємства, є апріорі хибним.

Комплексність системи економічної безпеки підприємства визначається балансом між ступенем захищеності економічної діяльності підприємства, з одного боку, та інтересами, свободами особи, суспільства та держави, з іншого боку. Тому одним з найскладніших етапів створення системи безпеки є визначення принципів забезпечення ефективності захисту, що враховують особливості функціонування підприємства та особливості прояву загроз цьому функціонуванню. Отже, служба економічної безпеки не просто реалізує безпекозабезпечувальні функції, вона є точкою поєднання попередньо розроблених та теоретично обґрунтованих концепцій з практичною

реальністю, коли розроблене повинно стати працюючим. Невірно визначені та закладені у концепцію принципи забезпечення ефективності захисту призводять до непрацездатності служби безпеки, до того ж яка може проявитися під час кризових обставин.

Таким чином, створенню служби економічної безпеки підприємства повинне передувати ретельне дослідження соціально-економічних та правових передумов, які склалися у оточуючому середовищі. На основі такого дослідження встановлюється структура суб'єктів та об'єктів діяльності із забезпечення економічної безпеки та їхніх цілей. У свою чергу, з цього впливає визначення функцій та завдань служби економічної безпеки підприємства і наприкінці дослідження з'являються уявлення щодо складу та структури елементів служби та їх взаємозв'язку із загальною оргструктурою підприємства. Така логіка та хронологія дослідження є єдино вірною на шляху до визначення та утримання у подальшому згаданого балансу між захищеністю підприємства та допустимістю, обґрунтованістю впливу служби безпеки на діяльність підприємства, права й свободи людини та суспільства. У комплексі це являє важливе та складне науково-дослідне завдання, вирішенню якого присвячене дане дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-практичні дослідження, які б безпосереднім чином стосувалися аспектів створення та функціонування служб економічної безпеки підприємства, є нечисленними. Більш досліджуваною є проблематика служб безпеки загалом, що міститься у працях юридичної спрямованості. У їхніх межах служба економічної безпеки розглядається лише як складова служби безпеки підприємства і принципи її створення є подібними до інших складових: служби охорони, служби захисту інформації, служби захисту персоналу тощо. При такому підході дещо втрачається економічний аспект. Натомість у нечисленних працях вчених економічної спрямованості, при розгляді служби економічної безпеки підприємства, часто

втрачається юридично-процесуальний аспект і служба економічної безпеки набуває атрибутів економічного функціонального підрозділу. Таким чином, у цьому проявляється унікальність такого підрозділу як служба економічної безпеки, що повинна поєднувати у собі як юридичну, так і економічну основу.

З врахуванням зазначеного, особливу цінність мають дослідження тих авторів, що є вихідцями з юридичної науки, але які здобули значний практичний досвід створення та удосконалення служб економічної безпеки підприємств, фірм, банків тощо у другій половині 90-х – першій половині 2000-х років. До числа таких досліджень можна віднести [1,2,3,4]. Свідомо залишаючи поза межами даного дослідження несуттєві відмінності поглядів у вказаних наукових працях, нижче підсумуємо схожі висновки.

Першим важливим висновком є те, що не кожне підприємство, яке будує систему економічної безпеки, може створювати службу економічної безпеки. У такому випадку підприємство обирає між створенням та використанням власної служби економічної безпеки та залученням сторонніх спеціалізованих організацій. Критеріальна база такого вибору дуже широка. З одного боку, це першочергові вартісні та фахові критерії. Власна служба коштує недешево, тому її створюють великі фінансово-стабільні підприємства або їх об'єднання, які покладають на цю службу увесь спектр безпекозабезпечувальних функцій та використовують власний персонал та технічні засоби. Натомість для невеликих підприємств більш логічним є використання послуг спеціалізованих фірм, які мають високопрофесійний персонал, коштовне обладнання, більш сучасні технології тощо. Залучені спеціалізовані фірми можуть забезпечувати як комплексний захист, так і використовуватися для разових заходів. У розвиненому світі відбувається поступове зрушення у бік використання спеціалізованих фірм, у тому числі і великими підприємствами. Це пов'язане, з системним відставанням служб безпеки підприємств від спеціалізованих фірм у технологіях, обладнанні та, найголовніше, у рівні професійності персоналу, який необхідно постійно удосконалювати у слід удосконаленню технологій та обладнання. Багато навіть великих та заможних підприємств не вбачають сенсу у такій гонці і передають безпекозабезпечувальні функції у аутсорсинг частково або ж і повністю. Але інституціональна специфіка нашої країни та більшості країн-нащадків ЄС є дещо інша. Тому, з другого боку, вартісні та фахові критерії не завжди є вирішальними. Спеціалізовані фірми часто є занадто криміналізованими. Вони навіть можуть створюватися з кримінальними або напівкримінальними цілями: рейдерство, здирство, шахрайство тощо. Звертання до таких фірм може коштувати підприємству дуже дорого порівняно зі створенням власних служб безпеки. Тому підприємства, зокрема невеликі, намагаються триматися поза полем зору таких структур, наскільки це можливо. В цілому, це суттєво гальмує

розвиток цього виду діяльності. В кінцевому підсумку, вітчизняні підприємства не мають доступу до безпекозабезпечувальних послуг світового рівня. Ці обставини роблять для вітчизняних підприємств більш бажаним напрямом розвиток власних служб безпеки.

Другий принципово важливий висновок стосується того, що служби безпеки підприємств будь-якої функціональної спрямованості складаються з двох майже незалежних мета-направів: охорона та захист. У більшій мірі це є проблемою ніж особливістю, тому що охорона та захист мають принципово різні концепції реалізації. Зокрема складовими напрямку охорони є: охорона території та матеріальних цінностей; система сигналізації та оповіщення; зберігання та використання спецзасобів, у тому числі зброї; відеонагляд та спеціальний радіозв'язок тощо. Напрямок захисту включає в себе: пошук та виявлення несанкціонованих каналів передачі інформації; пошук та виявлення зловмисних намірів та дій з передачі закритої інформації або нецільового використання матеріальних цінностей; захист приміщень від силового проникнення або прослуховування; виявлення та попередження спроб вербування персоналу на користь третіх осіб та багато іншого. Як можна бачити, складові охорони та захисту є діалектично різними. Принциповим для охорони є стаціонарність та стабільність структур забезпечення, тобто необхідною є абсолютна передбачуваність результатів функціонування цих структур. Забезпечення захисту є принципово динамічним, з неповторюваним набором конкретних задач. Структури забезпечення захисту змушені знаходитися у постійному пошуку. Іншими словами можна сказати, що структури охорони мають усталений перелік завдань, під який підлаштовують та удосконалюють діапазон можливостей, а структури захисту мають відносно усталений діапазон можливостей, за допомогою яких намагаються вирішувати максимальну кількість завдань, що постають перед ними. Такі відмінності дуже суттєво впливають на поєднання вказаних мета-направів у межах однієї служби безпеки.

У якості третього висновку можна констатувати, що наукою та практикою все ж таки розроблені деякі універсальні рекомендації щодо виокремлення факторів, які впливають на конструювання служби економічної безпеки на підприємстві. Надамо коротку характеристику основним з них.

Наявність та характер конкурентного середовища. Принципово важливим є ступінь криміналізованості та маргінальності конкурентів. Показовим прикладом є сам по собі охоронний бізнес. Наявність спецзасобів, зброї та певного контингенту співробітників роблять конкурентні "розбірки" вельми жорстокими.

Особливості виробничої діяльності підприємства. Це сучасність та прогресивність технологій, наявність нематеріальних активів: ноу-хау, патентів, авторських свідоцтв, ліцензій, програмних продуктів тощо, специфічність виробничих потужностей, но-

визна товарів та послуг. Сукупність цих складових визначає інтерес з боку конкурентного середовища.

Наявність об'єктів спеціального захисту, до яких відносяться небезпечні виробництва або сировина, вибухо- та пожежо-небезпечні ділянки, матеріальні цінності значної вартості або обмеженого походження, працівники-носії усяляких таємниць, працівники з унікальними здібностями та ті, що задіяні в таємних унікальних розробках тощо.

Фінансово-економічне становище підприємства, що може бути охарактеризоване рентабельністю, платоспроможністю, обсягами залучених кредитів та інвестицій, рівнем ділової та інвестиційної активності. З одного боку, фінансове становище дає уявлення щодо можливостей фінансування безпекозабезпечувальної діяльності, а, з іншого боку, воно є дає уявлення щодо потенційного інтересу до підприємства з боку недружного конкурентного середовища.

Стан ринку та ринкова позиція підприємства. Цей фактор у більшій мірі характеризує потенціал підприємства у коротко- та довгостроковій перспективі. Потрібно прийняти до уваги стадію життєвого циклу підприємства та його основних продуктів, темпи розвитку галузі, частку підприємства на ринку та її динаміку, репутаційні характеристики та ризики підприємства тощо.

Ідеологія, погляди та відношення власників підприємства до форм забезпечення економічної безпеки. На перший погляд цей фактор є суб'єктивним, але це не так. Бачення власників формується на основі аналізу оточуючого середовища, ступеня його недружності та бажання власників витратити кошти на створення та функціонування служби безпеки. Тому аналіз цього фактору являє собою певну квінтесенцію усіх вищезгаданих.

Отже, з врахуванням вищезазначеного, слід вважати, що створення служби економічної безпеки підприємства повинне базуватися на двох основних платформах: економічній, при визначенні факторів оточуючого середовища, що впливають на тип організаційної структури служби економічної безпеки та її взаємовідносини з елементами загальної структури підприємства; та юридично-процесуальній, при визначенні внутрішнього функціонального устрою служби економічної безпеки.

Метою статті є поєднання теоретичного та емпіричного досвіду формування організаційних структур служби економічної безпеки підприємства з визначенням функціонального навантаження елементів структури.

Виклад основного матеріалу. Різноманіття умов функціонування сучасних підприємств та форм прояву факторів оточуючого середовища не дає можливості вести мову про певні універсальні підходи чи моделі визначення структури та функціонального навантаження служби економічної безпеки. В цілому, можна сформулювати лише загальні рекомендації, з яких кожне окремо узятє підприємство може зробити власний витяг.

Виходячи з умовного поділу та класифікації суб'єктів та об'єктів захисту, сукупностей загроз економічній діяльності підприємств тощо можна сформулювати декілька основних типових напрямів діяльності служб економічної безпеки.

Перший напрям – безпека персоналу, до складу якої можна віднести санітарію та екологію, особисту безпеку працівників та членів сімей, охорону праці та безпеку життєдіяльності, безпеку особистісних соціально-психологічних відносин у колективах тощо. На перший погляд, може здатися, що цей напрям є неспецифічним для економічної безпеки, але забезпечення фізичної безпеки персоналу завжди є дуже вигідним економічно з огляду на втрати, що можуть бути спричинені відповідними порушеннями. Тому, проблематика забезпечення безпеки працівників є домінуючою для усіх, без винятку, різновидів безпеки.

Другий напрям стосується безпеки підприємства як суб'єкта підприємницької діяльності та його ресурсів, за участю яких відбувається ця діяльність: матеріальні, фінансові, земельні, трудові, інтелектуальні тощо. Тут мається на увазі охорона та захист майна підприємства, що має вартісний вираз, та у сукупності складає майновий комплекс, використання якого створює економічний ефект від діяльності підприємства.

Третій напрям пов'язаний з захистом інформації на підприємстві. При цьому може бути дуже багато типів значущої інформації. Це інформація щодо технологій операційної, фінансової, ринкової діяльності підприємства, об'єктів інтелектуальної власності, специфічних знань та компетенцій персоналу підприємства тощо. Цей напрям є самостійно дуже важливим. Цінність інформації може перевищувати вартість майна.

Четвертий напрям – юридично-процесуальна безпека діяльності підприємства, що спрямована на укладання та утримання прав власності, забезпечення прав та порядку здійснення статутної діяльності, юридичного захисту майна та немайнових прав підприємства, супроводження укладання господарських та цивільних договорів, організація бухгалтерського документообігу тощо. Цей напрям забезпечує реалізацію досить широкого кола завдань в умовах недовідомої, суперечливої та нестабільної нормативно-правової бази діяльності підприємства та забезпечення його безпеки.

Окремо слід звернути увагу на те, що означені напрями діяльності служби економічної безпеки підприємства не можуть бути реалізованими лише у межах окремої складової забезпечення безпеки, у даному випадку, економічної. Реальна реалізація можлива лише за умови триєдності застосування основних складових безпеки: фізичної, економічної та інформаційної. Таке розуміння витікає з тлумачення економічної безпеки як безпеки економічної діяльності підприємства. У сучасній безпекології існує певна понятійна невизначеність цього аспекту. Складова безпеки, така як, наприклад, економічна

безпека, повинна визначатися через об'єкт забезпечення безпеки, а не через сукупність загроз чи сукупність засобів забезпечення. Тому загрозами економічній безпеці можуть бути фізичні, інформаційні, кадрові, економічні, правові тощо. Способами забезпечення – також фізичні, економічні, правові, інформаційні тощо.

Тому кожен з вищевказаних напрямів одночасно повинен включати у себе засоби та інструменти забезпечення різних видів безпеки. Зокрема, економічна безпека персоналу, майна, діяльності, інформації та взаємовідносин підприємства з оточуючим середовищем невідривно потребує фізичних, інформаційних, правових тощо заходів охорони та захисту. Діяльність служби економічної безпеки підприємства не може складатися виключно з економічних дій. Вони повинні доповнюватися діями фізичного, інформаційного, правового характеру. Відповідно до цього у структурі служби економічної безпеки повинні існувати елементи, що реалізують такі дії. Отже, погоджуючись з думкою дослідників [3,5,6], слід підсумувати, що еkleктика можливих дій служби економічної безпеки підприємства, пов'язаних з реалізацією чотирьох основних напрямів забезпечення економічної безпеки з врахуванням конкретних умов та обставин функціонування певного підприємства, визначає найбільш характерні, або ж, певним чином, типові структурні елементи (підрозділи) служб економічної безпеки та сукупності цілей, функцій та завдань, які вони здатні вирішити. Такий узагальнений склад підрозділів служб безпеки, їхніх функцій та завдань, може бути використаний як початкова модель при формуванні служб безпеки як створюваних, так і існуючих підприємств. Природно, що початкова модель повинна коректуватися у кожному окремому випадку з врахуванням дії факторів впливу на структуру служби економічної безпеки, склад та сила прояву яких актуалізовані для кожного конкретного підприємства.

На рис. 1 наведено узагальнений приклад фрагмента типової організаційної структури служби економічної безпеки підприємства, що реалізує охоронний мета-напрямок. Відповідно, на рис. 2 зображено приклад структури фрагмента, що реалізує захисний мета-напрямок діяльності служби економічної безпеки підприємства.

Як бачимо з рис. 1, наведений фрагмент організації має лінійний вигляд, де забезпечення охорони реалізується за допомогою трьох основних, прямо підпорядкованих, відділів: охорони та супроводження, технічного забезпечення та режимного відділу. Слід відзначити, що структура відділів та секторів служби економічної безпеки підприємства повинна сприйматися саме як типова, коли у конкретних випадках можливі певні структурні відмінності: поєднання чи, навпаки, розгалуження функцій окремих секторів між собою, сукупності виконуваних функцій різними секторами, підпорядкованість секторів відділам тощо.

Розглянемо докладніше сутність та завдання окремих елементів структури, зображеної на рис. 1.

Відділ охорони та супроводження призначений для фізичної охорони та контролю об'єктів та товарно-матеріальних цінностей. Головним завданням цього відділу є створення умов унеможливлення зловживань та втрат цінностей. Окремими секторами відділу забезпечується виконання режимів контролю за зберіганням та використанням матеріальних цінностей шляхом організації зон контролю та коридорів переміщення працівників по ним; забезпечення безпеки переміщення цінностей та документації, зокрема грошових коштів; попередження зловмих дій щодо матеріальних цінностей; організації дій у разі настання надзвичайних ситуацій тощо.

Відділ технічного забезпечення призначений для формування комплексу технічних засобів, використання яких у забезпеченні економічної безпеки підприємства, та підтримання їхньої працездатності й актуальності. Головною ідеологічною особливістю цього відділу у межах реалізації охоронного напрямку є лише виконання розроблених режимів та регламентів забезпечення безпеки, повноваження з удосконалення стосуються лише самих технічних засобів і їх систем. Це дещо звужує коло виконуваних відділом завдань, але зумовлює високу технічну професійність їхнього виконання. До основних завдань відділу можна віднести: забезпечення охоронних процедур необхідними технічними засобами; здійснення ремонту, обслуговування та удосконалення технічних засобів та контроль їхньої постійної працездатності; контроль за діяльністю сторонніх організацій з приводу постачання технічних засобів та пуско-налагоджувальних робіт; виявлення уразливих ділянок до нових різновидів загроз тощо. Сектори цього відділу формуються за принципом однотипності технічних засобів. Зокрема сектор засобів зв'язку та передачі інформації опікується комплексом відповідних пристроїв та здійснює постійну перевірку приміщень та процесів на предмет виявлення несанкціонованих пристроїв. Сектор спеціальних засобів охорони пов'язаний, наприклад, зі зброєю чи службовими тваринами. Сектор засобів автоматичного розпізнавання та сигналізації забезпечує можливість своєчасного реагування на порушення режимів захисту. Сектор транспортного забезпечення пов'язаний з експлуатацією спецтранспортів.

Діяльність режимного відділу пов'язана з підтриманням загальних умов безпечного функціонування підприємства. Основним шляхом досягнення цього та, відповідно, основним завданням відділу є моніторинг та контроль дотримання визначених режимів безпеки, у тому числі, шляхом їх конкретизації у численних регламентах. Відділ режиму самостійно не розробляє ті чи інші режими, але, за результатами контролю дотримання, цей відділ розробляє рекомендації та приймає безпосередню участь у розробці режимів. Сектори цього відділу формуються за різними принципами.

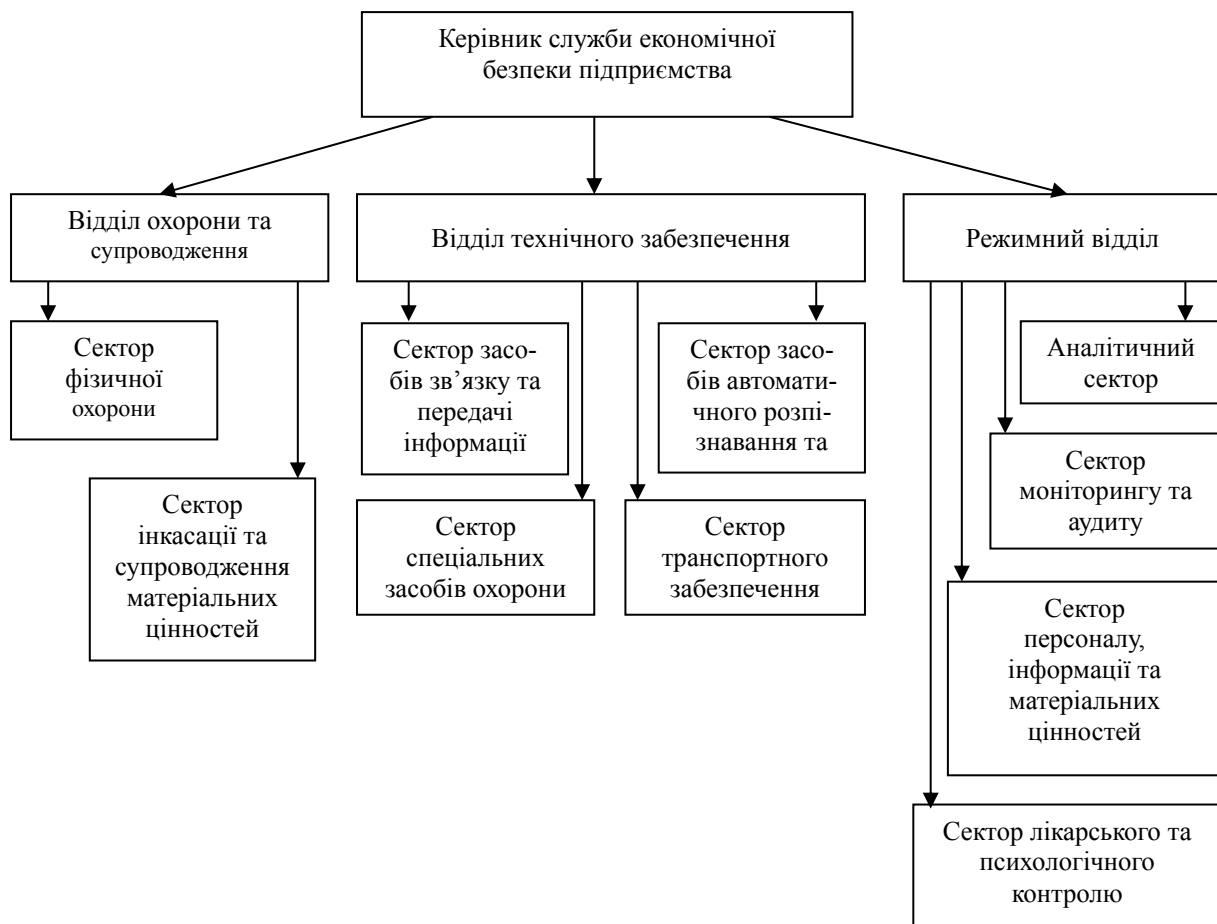

Рис. 1. Фрагмент організаційної структури служби економічної безпеки підприємства (за мета-напрямом: охорона)

Аналітичний сектор не є вузькоспрямованим з функціональної точки зору. Тут відбувається збір та аналіз різноманітної інформації щодо внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування підприємства, прямим чи непрямим чином пов'язаної з охоронною діяльністю на підприємстві. Цей аналіз може стосуватися будь-яких аспектів. У результаті аналітичний відділ формує аналітичні доповіді, у яких розглядаються фактори та обставини, що впливають на ефективність дотримання охоронних режимів та можуть підвищувати або знижувати цю ефективність; виявляються "слабкі місця" та розробляються рекомендації щодо їхнього усунення.

Сектор моніторингу та аудиту розробляє та здійснює заходи безперервного відслідковування фактичних наслідків виконання охоронних режимів та дотримання різноманітних інструкцій. Фактично його діяльність є контролюючою відносно діяльності співробітників усіх відділів служби економічної безпеки підприємства та призначена своєчасно виявляти недбалість, непрофесійність або зловмисність співробітників або недолугість охоронних процедур.

Сектор персоналу, інформації та матеріальних цінностей виконує дуже широкий спектр завдань. Зокрема це: організація обліку та документообігу окремих категорій персоналу підприємства, окремих

груп товарно-матеріальних цінностей та інформації з метою визначення їхньої важливості та принципів допуску до використання; визначення допусків до конфіденційної інформації чи особливо цінних ресурсів та навчання персоналу роботі з ними; розгляд питань підвищення чи обмеження ступеня допуску до інформації чи ресурсів окремих працівників; формування аналітичних записок для сектору моніторингу та аудиту та для аналітичного сектору з власними результатами перевірок дотримання інструкцій та регламентів або з заявками на проведення таких перевірок у масштабі усього підприємства тощо.

Сектор лікарського та психологічного контролю, як витікає з його назви, виконує специфічні функції, які здебільшого пов'язані з попередженням потенційних проблем, які можуть бути викликані станом фізичного чи психологічного стану працівників підприємства.

В цілому, організаційна структура служби економічної безпеки підприємства, що зображена на рис. 1, є несамостійною та залежною від іншого фрагмента, що наведено на рис. 2. Перш за все, це стосується того, що охоронний фрагмент оргструктури є переважно виконавцем настанов та заходів, що розробляються у межах захисного фрагменту. Відповідно до цього, у реальному житті, фрагменти з рис. 1 та 2 не існують окремо – вони органічно по-

єднані у загальну оргструктуру. Але у нашому дослідженні ці фрагменти наведені окремо з метою підкреслити різницю ідеології їхнього функціонування: стабільність – для структур охоронного напрямку та динамічність – для структур захисного напрямку.

Відображення оргструктури служби економічної безпеки підприємства за захисним напрямком (рис. 2) докорінним чином відрізняється від попереднього випадку. Це зумовлено застосуванням різновиду адаптивних оргструктур – матричного. Головною відмінністю цього типу є відсутність постійного закріплення складу, структури та взаємозв'язків елементів, що є характерним для бюрократичного типу, відповідно до якого представлений фрагмент на рис. 1. Поєднання елементів є перманентним, пов'язаним із колом вирішуваних завдань у певний час і за конкретних обставин. Необхідність застосування такого типу представлення фрагменту служби економічної безпеки пов'язана із ідеологією захисного підходу забезпечення економічної безпеки підприємства. Наріжним каменем цього підходу є розуміння забезпечення економічної безпеки як ліквідації наслідків реалізованих загроз та попередження реалізації потенційних загроз. Таке розуміння зумовлює наявність великої кількості різноманітних загроз, з якими доводиться мати справу службі економічної безпеки підприємства. Загрози можуть про-

являтися не постійно, не системно та не типово, що значно ускладнює їх передбачення та виробіток постійних алгоритмів та регламентів протидії.

Матрична організаційна структура існує саме для таких випадків, коли управлінські процедури слабо регламентовані. У матриці поєднуються рядки та стовбці. У стовбцях знаходяться постійні відділи служби економічної безпеки підприємства, а у рядках – виконувані службою функції. Позначка у клітинці на перетині рядків та стовбців (на рис. 2 ця позначка являє собою сіру заливку клітинки) означає участь певного відділу у реалізації певної функції. Відповідно до сутності матричної оргструктури, кожна з виконуваних функцій має відповідальну особу, яка, по суті, є тимчасовим керівником, що виконує свої керівні обов'язки до тих пір, доки виконується ця функція. Керівник служби економічної безпеки одночасно є лінійним керівником по відношенню як до начальників постійних відділів, так і тимчасових керуючих за окремими функціями. Коротко розглянемо призначення постійних відділів. Слід відзначити, що слід окремо розглядати комплекси завдань, які можуть виконуватися цими відділами взагалі, та завдання, які виконуються відділами у межах певних функцій.

Рис. 2. Фрагмент організаційної структури служби економічної безпеки підприємства (за мета-напрямом: захист)

Інформаційно-аналітичний відділ в цілому є уособленням саме економічного компоненту у службі економічної безпеки. Переважну більшість його фахівців повинні складати економісти. Цей відділ, по суті, є складовою процесора системи економічної безпеки підприємства, де відбуваються найскладніші процедури з виявлення та усвідомлення небезпек, трансформації їх у певні загрози та визначення способів протидії, які є потенційно прийнятними для використання. Тому назва цього відділу точно відображає його сутність – тут відбувається збір та аналіз інформації. Інформація може бути різноманітною і стосуватися будь-яких аспектів функціонування підприємства та оточуючого середовища.

Відділ розслідувань та оперативної роботи призначений для виконання завдань оперативно-пошукового типу з метою встановлення об'єктивної оперативної обстановки на підприємства та навколо нього. Цим відділом розробляються та реалізуються заходи з вивчення працівників підприємства, його контрагентів та відвідувачів, прилеглої території, тобто, усього того, що може нести загрози економічній діяльності підприємства. Крім того, фахівцями цього відділу розробляються та реалізуються заходи з конкурентної розвідки та контррозвідальні заходи, здійснюється взаємодія з правоохоронними та іншими силовими органами відносно забезпечення безпеки діяльності підприємства та попередження терористичних дій.

Однією з найбільш важливих специфічних задач відділу розслідувань та оперативної роботи є пошук неструктурованої інформації щодо ознак потенційних загроз, спроб злочинних дій по відношенню до працівників або підприємства, спроб несанкціонованого доступу до закритої інформації, виявлення особистих потреб та настроїв працівників, що можуть призвести до спроб завдання шкоди підприємству тим чи іншим способом тощо. Для вирішення такого завдання фахівцями відділу створюється мережа інформаторів, негласних співробітників та розробляються специфічні способи отримання інформації. В цілому, вибір методів діяльності цього відділу визначається статусом операцій чи заходів, що реалізуються, які можуть суттєво відрізнятись у межах трьох принципово різних статусів: виявлення, попередження чи недопущення небезпечних дій чи наслідків. Відповідно до завдань, відділ розслідувань та оперативної роботи переважно складається з фахівців, обізнаних у оперативно-розшуковій справі, тобто за освітою фахівців-юристів або слідчих.

Юридичний відділ має цілком визначений власною назвою комплекс завдань. В цілому, діяльність відділу можна характеризувати як юридичне супроводження діяльності служби економічної безпеки. До типових завдань відділу можна віднести: розробка та контроль дотримання ключових умов договорів, що укладаються; розробка документів, що регламентують правову основу забезпечення економічної безпеки підприємства; розробка правових розділів інструкцій та режимів для підрозділів підприєм-

ства або окремих працівників; організація заходів з підвищення правової обізнаності працівників підприємства; патентно-ліцензійне супроводження діяльності (ведення документації, спостереження за оточуючим середовищем, аналіз нових знань, що можуть бути потенційно цікавими підприємству тощо). Юридичний відділ повинен складатися з фахівців-юристів за різними юридичними напрямками.

Основне призначення відділу матеріального забезпечення – обрахування вартості усіх рішень та програм із забезпечення економічної безпеки підприємства. Уся діяльність служби економічної безпеки повинна бути підпорядкована дотриманню вартісних критеріїв, тобто вартість безпекозабезпечувальної діяльності повинна співвідноситись з ефективністю такої діяльності. У цьому сенсі, відділ матеріального забезпечення є тим осередком, що має найбільш повну інформацію як про вартість ліквідації наслідків реалізованих загроз, так і про вартість заходів з нейтралізації потенційно можливих загроз. Цей відділ складається з економістів або ж фінансистів і приймає безпосередню участь у процесах прийняття усіх, без виключення, рішень щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

Сукупність функцій, що виконуються службою економічної безпеки підприємства відповідно до рис. 2, є змінюваною. Їхня кількість та сутність є залежною від умов та обставин функціонування підприємства, за необхідністю може збільшуватися або ж за непотрібністю – скорочуватися. Функції служби економічної безпеки підприємства є проміжною категорією між цілями та видами діяльності служби. Номенклатура функцій виходить з комплексу безпекозабезпечувальних цілей та визначає появу певних видів безпекозабезпечувальної діяльності. Тобто номенклатура функцій уособлює, з одного боку, цілі, яких намагається досягти служба, а, з іншого боку, види діяльності, які служба повинна мати для досягнення цілей.

Однією з найбільш важливих специфічних функцій служби економічної безпеки підприємства є розробка та контроль дотримання різноманітних режимів безпеки, основні з яких згадані на рис. 2. У загальному вигляді режимом безпеки можна вважати комплекс правил, норм, принципів, встановлених для однотипних видів діяльності або заходів, дотримання яких дозволяє досягати безпекозабезпечувальних цілей. Спеціальні режими безпеки створюються з метою певної універсалізації сприйняття цілей та засобів їхнього досягнення. У межах спеціальних режимів безпеки надаються стандартизовані описи дій та реакцій, шляхом чого реалізується принцип участі усіх працівників підприємства у функціонуванні системи економічної безпеки підприємства. Як правило, спеціальні режими торкаються діяльності усіх працівників підприємства за визначеними напрямками діяльності. Найбільш типовим прикладом спеціального режиму безпеки є режим збереження комерційної таємниці, який має місце у

діяльності майже усіх підприємств, навіть тих, у складі яких немає служби безпеки.

Наповнення організаційної структури служби економічної безпеки підприємства певним набором елементів та взаємозв'язків між ними визначає її призначення. Взаємозв'язки можуть бути вираженими поєднанням певних елементів у ланки, за принципом спільності завдань; у вертикалі, за принципом розподілу владних повноважень та обов'язків; у горизонталі, за принципом розподілення функціональних напрямів діяльності елементів. У свою чергу, певні набори елементів та визначення взаємозв'язків між ними у конкретних оргструктурах служб економічної безпеки слугують основою розуміння того, який загальний безпечозабезпечувальний функцій здатна виконувати служба з таким устроєм. На рис. 1 та 2 відображено типовий підхід до формування служби, з типовим набором елементів та типовими комплексами завдань для кожного з елементів. Аналізуючи це наповнення можна скласти комплекс функцій служби економічної безпеки підприємства, який також можна вважати типовим. Спираючись на результати досліджень І.Б. Ліндера, Є.І. Гаврюшина [7] та С.І. Пучкова [8], розглянемо докладніше та сформулюємо сутність цих узагальнених функцій.

Науково-методична функція – яка реалізується накопиченням досвіду забезпечення безпеки, організацією навчання фахівців з безпеки та керівного складу підприємства, наукового опрацювання нових проблем забезпечення безпеки, нових виникаючих загроз та методичного супроводу діяльності в цій сфері.

Інформаційно-аналітична функція – яка реалізується через накопичення, обробку та аналіз інформації, що відноситься до сфери забезпечення економічної безпеки, а саме: облік проявів факторів небезпеки щодо недоброчесних конкурентів, партнерів; осіб та організацій, що зазіхають на результативність економічної діяльності підприємства; недружніх проявів оточуючого середовища та державних органів тощо. При реалізації цієї функції створюються комплекси технічних та методичних засобів збору, обробки та аналізу інформації, відбувається організація забезпечення усіх зацікавлених осіб відомостями, що мають у розпорядженні служби економічної безпеки підприємства та багато іншого.

Адміністративно-розпорядча функція – яка реалізується шляхом підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень щодо формування та функціонування системи економічної безпеки підприємства загалом, визначення повноважень, прав та обов'язків посадових осіб у процесах забезпечення економічної безпеки підприємства.

Соціально-кадрова функція – яка реалізується через участь служби економічної безпеки у визначенні потреби у кадрах певної спрямованості, їхньої розстановки на підприємстві та ступеня доступу до закритих процесів, у виявленні негативних проявів у намірах та діях персоналу, розробці заходів послаб-

лення соціальної напруги, попередженні та локалізації конфліктів на підприємстві, навчанні та інструктуванні працівників у межах їхніх повноважень, формуванні у них почуття відповідальності за дотримання різноманітних режимів безпеки.

Організаційно-управлінська функція – яка реалізується шляхом впливу на створення та функціонування організаційної структури як підприємства в цілому, так і служби економічної безпеки зокрема; визначення ступеня гнучкості оргструктури при роботі за окремими напрямками та функціями; організацію взаємодії та координації між окремими ланками оргструктури для досягнення запланованих цілей.

Господарсько-розподільча функція – яка реалізується шляхом участі служби економічної безпеки підприємства у визначенні ресурсів, необхідних для безпечозабезпечувальних заходів, у підготовці та проведенні заходів збереження майна, грошових коштів, об'єктів інтелектуальної власності тощо.

Планово-виробнича функція – яка реалізується при розробці комплексу планів підприємства щодо забезпечення безпеки, підготовки та проведення безпечозабезпечувальних заходів, при встановленні та підтримці режимів безпеки.

Організаційно-технічна функція – яка реалізується шляхом матеріально-технічного та фінансового забезпечення системи економічної безпеки підприємства, сприянням у освоєнні нових видів спеціальної техніки, технічних пристроїв та інших досягнень такого рівня, що відповідає поточним потребам забезпечення безпеки.

Обліково-контрольна функція – яка реалізується виокремленням найбільш важливих напрямів фінансово-господарської діяльності та діяльністю з організації своєчасного виявлення загроз фінансовій стабільності підприємства та оцінювання джерел цих загроз, організацією контролю та кризовими ситуаціями тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, підсумовуючи проаналізовані аспекти побудови служб економічної безпеки на підприємствах слід конкретизувати увагу на наступному. По-перше, створення служби економічної безпеки є невід'ємним та одним з останніх етапів формування системи економічної безпеки підприємства, яка несе у собі ідеологічне та змістовне навантаження тієї концепції забезпечення економічної безпеки, що узятя "на озброєння" конкретним підприємством. У цьому сенсі, служба економічної безпеки змістовно не може бути самостійним елементом функціонування підприємства, вона є залежною від комплексу цілей підприємства, його ресурсної бази, управлінських традицій використання певних технологій та методів прийняття рішень тощо. Тобто служба економічної безпеки є елементом системи економічної безпеки підприємства на визначених саме системою засадах.

По-друге, сучасна теорія та практика забезпечення економічної безпеки підприємства допоки не

виробила широкого арсеналу різновидів організаційного устрою служб економічної безпеки. Здебільшого культивуються два, за суттю, діаметрально протилежних, підходи. Служба економічної безпеки створюється або як окрема складова служби безпеки підприємства, або як окрема складова серед підрозділів економічної спрямованості на підприємстві. Тобто, у обох випадках має місце створення шляхом розгалуження вже існуючих структур. При цьому, у першому випадку недостатньо реалізований економічний аспект, а у другому – безпековий.

Розгалуження існуючих підрозділів з метою створення служби економічної безпеки припускає виробіток певним чином типових організаційних структур для цієї служби, з універсальним набором елементів та взаємозв'язків між ними, що зумовлює типовість комплексу виконуваних безпекозабезпечувальних функцій. Такий підхід дає можливість конкретному підприємству створити власну службу економічної безпеки за зворотною логікою: спочатку обґрунтовується та береться за основу типова оргструктура, а потім вона адаптується до умов функціонування конкретного підприємства у конкретному середовищі. Тобто, служба економічної безпеки конструюється шляхом доопрацювання підприємством певної обраної універсальної оргструктури під власні вимоги та обставини функціонування. Такий спосіб можна вважати відносно легким, так як лінійна та функціональна взаємопов'язаність складових служби використовується вже готова, з типового прикладу. Але основний недолік, у такому випадку, зумовлюється застосуванням надмірної кількості необхідних змін і удосконалень у кінцевій версії оргструктури служби економічної безпеки порівняно з первинним типовим варіантом. Складність стаціонарних та динамічних умов функціонування конкретного підприємства може бути такою, що підстроювання типової оргструктури під них може повністю видозмінити закладені у типову оргструктуру принципи, функції та зв'язки і, у кінцевому підсумку, привести до повної втрати первинної логіки. Створена таким чином оргструктура буде непрацездатною. Отже, в цілому, потрібно змінювати підходи та створювати службу економічної безпеки за самостійним та повноцінним алгоритмом.

По-третє, слід розуміти, що створення та функціонування служби економічної безпеки неможливе у "чистому" вигляді. Якщо на підприємстві існує загальна служба безпеки, то вбудована в неї служба економічної безпеки може не мати частки охоронних та захисних функцій, пов'язаних з фізичним та інформаційним захистом, які вже закладені у дію загальної служби безпеки. Якщо ж на підприємстві не існує служби безпеки загалом, а створюється лише служба економічної безпеки, то вона буде змушена узяти на себе базові функції фізичного та інформаційного захисту. Тобто вона стане змішаною за своєю суттю, і функції, пов'язані із забезпеченням еко-

номічної безпеки, є домінуючими, але не єдиними. Це потрібно враховувати при плануванні потреб персоналу та ресурсів на створення і функціонування служби економічної безпеки.

Л і т е р а т у р а

1. Ващекин Н.П. Безопасность предпринимательской деятельности : учеб. пособ. / Ващекин Н.П., Дзелиев М.И., Урсул А.Д. — 2-е изд., доп. и перер. — М.: "Экономика", 2002. — 336 с.
2. Гапоненко В.Ф. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / Гапоненко В.Ф., Беспалько А.Л., Власков А.С. — М.: Издательство "Ось-89", 2007. — 208 с.
3. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов : [учебн.] / [под общ. ред. В.С. Гусева]. — СПб.: ИД "Очарованный странник", 2001. — 256 с.
4. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия : [научн. изд.] / В.В. Шлыков. — СПб.: Алетейя, 1999. — 138 с.
5. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия как субъект частной правоохранительной деятельности : [монография] / В.П. Мак-Мак. — М.: Компания "Спутник+", 2003. — 220 с.
6. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навч. посіб. / [Ортинський В.Л., Керницький І.С., Живко З.Б. та ін.]. — К.: Правова єдність, 2009. — 544 с.
7. Хрестоматія по організації систем безпеки / [под общ. ред. Линдера И.Б. и Гаврюшина Е.И.]. — М.: МКТА, 2002. — 704 с.
8. Пучков С.И. Управление системой безопасности фирмы. Практическое руководство к действию : справоч. пособ. / С.И. Пучков, С.А. Кузнецов. — М.: АСТ-ПРЕСС, 2001. — 128 с.

References

1. Vashhekin N.P. Safety of business activity / Vashhekin N.P., Dzeliev M.I., Ursul A.D. — М.: "Jekonomika", 2002. — 336 p.
2. Gaponenko V.F. Economic security of the enterprises. Approaches and principles / Gaponenko V.F., Bespal'ko A.L., Vlaskov A.S. — М.: Izdatel'stvo "Os'-89", 2007. — 208 p.
3. Economy and organization of safety of economic entities / [pod obshh. red. V.S. Guseva]. — SPb.: ID "Ocharovannyj strannik", 2001. — 256 p.
4. Shlykov V.V. Complex ensuring economic security of the enterprise / V.V. Shlykov. — SPb.: Aleteja, 1999. — 138 p.
5. Mak-Mak V.P. Security service of the enterprise as subject of private law-enforcement activity / V.P. Mak-Mak. — М.: Kompanija "Sputnik+", 2003. — 220 p.
6. Economic security of the enterprises, organization and institutions / [Ortins'kij V.L., Kernic'kij I.S., Zhivko Z.B. ta in.]. — К.: Pravova jednist', 2009. — 544 p.
7. Anthology of the organization of security systems / [pod obshh. red. Lindera I.B. i Gavryushina E.I.]. — М.: МКТА, 2002. — 704 p.
8. Puchkov S.I. Management of a security system of firm. Practical guidance to action / S.I. Puchkov, S.A. Kuznetsov. — М.: AST-PRESS, 2001. — 128 p.

Овчаренко Е.И., Богданов Р.И. Формирование организационной структуры службы экономической безопасности предприятия

В статье рассмотрена проблематика определения и формирования организационной структуры службы экономической безопасности предприятия. Исследован научно-практический опыт формирования таких структур, выделены основные типовые направления деятельности служб экономической безопасности, которые влияют на состав и структуру выполняемых службой функций. Определены факторы влияния на тип оргструктур, разработаны базовые оргструктуры службы экономической безопасности охранной и защитной направленности, представлено описание функциональной нагрузки подразделений разработанных оргструктур.

Ключевые слова: предприятие, экономическая безопасность, служба безопасности, организационная структура, функция.

Ovcharenko Ie.I., Bogdanov R.I. Formation of Organizational Structure of Service of Economic Security of the Enterprise

In article the perspective of definition and formation of organizational structure of service of economic security of the enterprise is considered. It is investigated scientifically - practical experience of formation of such structures, the main standard activities of services of economic security which influence structure and structure of the functions which are carried out by service are allocated. Factors of influence on type of organizational structures are defined, developed basic to organizational structure of service of economic security of security and protective orientation, the description of functional loading of divisions of the developed organizational structures is provided.

Keywords: enterprise, economic security, security service, organizational structure, function.

Овчаренко Є.І. – д.е.н., доц., завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Східноукраїнського національного університету імені В. Даля, evvoukr@gmail.com

Богданов Р.І. – аспірант кафедри менеджменту та маркетингу Східноукраїнського національного університету імені В. Даля, evvoukr@gmail.com

Рецензент: д.е.н., проф. **Заблудська І.В.**

Стаття подана 07.06.2017.